

ENDERUN DERGİSİ
JOURNAL OF ENDERUN

e-ISSN: 2618-592X

YIL/YEAR: 2023 CİLT/VOL: 7 SAYI/ISSUE: 2

Çevrimiçi olarak / Available online at www.dergipark.org.tr/tr/pub/enderun

İMAM GAZÂLÎ'NİN DÜŞÜNÇESİNDE SİYASET VE DEVLET

POLITICS AND STATE IN THE THOUGHT OF IMAM GHAZALI

Makalenin
Gönderim Tarihi:
11/09/2023

Makalenin
Kabul Tarihi:
16/10/2023

Dr. Öğr. Üyesi Hafijur RAHMAN

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü,
e-posta: hafijdu@gmail.com,
Orcid: 0000-0001-7945-6307

Serbay SUBAŞI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
e-posta: subasiserbay@gmail.com,
Orcid: 0000-0003-4203-4455

Doi: 10.59274/enderun.1358697

ÖZET

İmam Gazali, İslam düşüncesinde çok önemli yer edinmiş mümtaz bir şahsiyettir. Gazali, çok çetin şartlarda ve zorlu bir coğrafi bölgede yaşamıştır. Bundan dolayı hem yaşadığı coğrafya ile ilgili ortaya çıkan sorunlara çözüm bulmada hem de bu sorunların analizini yapan, ortada var olan köklü sorunlara karşı yeni ve anlaşılır çözümler bulmaya çalışan değerli bir ilmi kişiliktir. Bu bağlamda dönemin en iyi kurumlarından olan Nizamiye Medresesinde müderrislik yapmış ve birçok devlet adamının yetişmesinde öncü olmuştur. Gazali, akıllı kişiliği sayesinde o dönemde gerek ilmi kişiliği olsun gerek dini kişiliği olsun en yüksek noktaya erişmiştir. İleri sürdüğü farklı ve değişik fikirlerle odan noktası olmuş ve birçok insanı da doğrudan etkilemiştir. Bu etki ile başta kelam olama üzere, fıkıh, tasavvuf, mantık ve siyaset alanında da çok fazla etki etmiş ve eserler yazmıştır. Siyaset eserlerinde yaşadığı dönemin karışıklığına rağmen asla taviz vermeyerek İslam'ın hükümlerini net bir şekilde ortaya koymuştur. Onu farklı kılarda devlet başkanlığı, siyaset, din konularındaki bu mükemmel tavrı ve ortaya koyduğu onlarca eserler ve sorunlara karşı pratik bakış açısı olmuştur. Bu makalede İmam Gazalinin özellikle yaşadığı zorlu dönem göz önüne alınarak siyaset ve dine bakış açısı ele alınmış ve bu çerçevede nitel bir araştırma yapılarak onun konuya bakış açısı anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gazali, Siyaset, Devlet, Din ve Siyaset

ABSTRACT

Imam Ghazali is a prominent figure who holds a significant place in Islamic thought. He lived in very challenging conditions along with a critical geographical region. Hence, he is a crucial intellectual figure who not only addressed the challenges posed by his geographical context but also meticulously analyzed these challenges and endeavored to formulate novel and understandable solutions for the prevailing complex issues of his era. In this context, he served as a teacher at the prestigious Nizamiye Madrasa, one of the best institutions of the time. He played a pioneering role in the education of many politicians. Due to his intelligence, he achieved the utmost excellence in his intellectual and religious pursuits of the existing period. His innovative and diverse ideas made him a central figure who directly and profoundly influenced many individuals. His influence profoundly impacted various fields, encompassing theology, jurisprudence, mysticism, logic, and politics. In his political works, despite the turmoil of his time, he steadfastly articulated the principles of Islam without compromise. His excellent attitude towards leadership, politics, and religion sets him apart, as well as the practical perspective he provided for numerous works and issues. This article analyzed Imam Ghazali's perception of the state and politics, taking into account his challenging period, and attempts to narrate his approach to the subject through qualitative research.

Keywords: Ghazali, Politics, State, Religion and Politics

1. Giriş

Gazali (ö. 505/1111), İslam bilimi ve düşünce tarihi üzerindeki yazılarında görüşlerini savunan ve zamanının az sayıdaki etkili alimlerinden biri olan; Hicri 5. yüzyılda yaşamış ve İslam dünyası için çok fazla önemi ve değeri olan birisidir. Çok farklı dini alanlar da eğitim görmüş ve bu alanlarda etkin bir şekilde söz sahibi olmuş ve bu alanlara çok değerli görüşleriyle katkıda bulunarak hem kendi döneminin hem de kendinden sonraki dönemlere damga vurmuştur. Ayrıca Fıkıh, dil, mantık, ahlâk, kelam, tasavvuf, felsefe, hadis, siyaset ve eğitim konularında otoriter olan İmam Gazali, siyaset alanında da önemli görüşler dile getirmiştir. Gazali, şüpheciligi, felsefi görüşleri, teolojik yaklaşımı ve tasavvufuyla dikkat çekmiş ve birçok eser yazmıştır. Gazali'nin birçok alanda eser vermesi ve eserlerinin çok çeşitli olması Gazali'yi ve onun eserlerinin Gazali tarafından yazılıp yazılmadığının belli olmaması vb. nedenler, onun hakkındaki inceleme ve araştırmayı zorlaştıran sebepler olmuştur (Arslan, 2019: 1).

Hüccetül İslam olarak da tanınan Gazali, entelektüel hareketliliğin hâkim olduğu bir dönemde yaşamıştır. Bu hareketlilik döneminde Yunan felsefesine dair pek çok kitap tercüme edilmiş ve bu sayede İslam'ın çeşitli mezhepleri de ortaya çıkmıştır. El-Gazali'nin bu hareketlilik zamanına baktığımızda, şüphesiz İslam toplumu için önemli başarıların olduğu, ancak bazı ciddi problemlerin de olduğu bir dönem olmuştur. Gazali için bu dönem bir çöküş zamanıdır. Bu dönemde siyasi çalkantıların, gerilimlerin ve çöküşlerin yaşandığı, hükümette boşlukların oluştuğu görebilmekteyiz.

Bir diğer önemli konu da toplumdaki; psikolojik, dini, sosyal, siyasi vb.

farklılıkların yanı sıra bu alanda ortaya çıkan ve kafa karışıklığına neden olan Batını hareketinin varlığıydı. Ayrıca başka bir büyük problemde ortaya çıkan haçlılar idi. Tüm bu problemlerin ortaya çıktığı zamana baktığımızda İmam Gazali, hem bu sorunların tam ortasında kalmış hem de bunlara akılcı çözümler üreterek devletin siyasi anlayışına da yön vermiştir. Çağdaş İslam siyasi düşüncesini ve klasik İslam siyasi düşüncesini yeniden icat etme çerçevesinde halifelik ve saltanat, meşrutiyet, cumhuriyet, İslam devleti, demokrasi, Hukuk vb. modern devlet terimlerini benimsemeye çalıştığını çok anlaşılır bir bakış açısıyla açıklamıştır (Rahman, 2021). Dönemin getirdiğı bu problem ve sıkıntılar genel olarak Müslüman toplum içinde yayılmış, içerden ve dışardan destekleyicisi olan bu tehlikeli fikirler, fikir babaları tarafından önce devlete sonra millete empoze edilerek harici ve batini fikirler Sünni Müslüman toplumun önüne sürülmüştü.

Gazali, siyasette genel olarak din ve siyaseti kullanmayı seçmiştir. Özede ise din ve devlet ilişkisine, yargının siyasi ve idari yönüne, devlet başkanının özelliklerine, devletin görev ve işlevlerine, akıl ve ruhun öneme değer vermiştir. Siyasette ve yönetimde özellikle devlet başkanına boyun eğme ve şartsız teslimiyeti benimsemiştir. Gazzâlî, siyaset açısından genelde din ve siyaset, özede din ve devlet ilişkileri, adaletin siyasi ve idari yönleri, devlet başkanının özellikleri, milleti, devletin ve devlet başkanının görev ve işlevleri gibi temel konuları ele almaktadır (Okumuş, 2021: 705).

Bu çalışmam da İmam Gazalinin yaşadığı dönemde ortaya koyduğu düşüncelere ve özellikle de devlet yönetimindeki siyasi düşüncelere yer verilmiştir. O dönem ki dini-siyasi yapıyı anlamamız açısından bu konu çok önemli ve değerlidir. Yine bu makale de amacımız İmam Gazali'nin düşüncesinde devlet ve siyaseti anlamak, bu anlayışa bir nebze de olsa katkı da bulunmak ve olayları döneminin şartlarına göre değerlendirip yorumlamaktır.

Gazali'nin bu konudaki düşüncelerini anlamak için olaya öncelikle din penceresinden sonra da siyaset penceresinden bakmamız gerekmektedir. Bu iki farklı kurum arasındaki uyum ve birlikteliğı iyi anlamak ve kavramak bütün meselenin özüdür. Gazali'ye göre toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi, toplumu koruma ve savunma, ceza verme, ihtilafları çözme, maliyeyi yönetme gibi rutin işler devlet olmadan mümkün değildir.

Ayrıca din için yani dini gerekliliğı yerine getirebilmek için adına devlet dediğimiz bir otorite bir yetkili her zaman gereklidir. Gazali, dönemin sosyal ve siyasi durumunu analiz etmiş ve bu gerçekliğe dayalı olarak bir din-devlet ilişkileri teorisi oluşturmuştur. O dönemde İslam toplumunda çözüm bekleyen birçok sorun vardır.

Gazali, siyasetin dinden bağımsız olmasını, dünya düzeninin de ona bağılı olan ahiret hayatının kurtuluşuna katkı sağlamadığını kabul ederek bu iki kurumun ayrılmaz ikiz kardeşler olduğunu vurgulamış her fırsatta din ile siyaseti uzlaştırmaya çalışmıştır. Dönemin toplumsal gerçekliğii ve din-devlet ilişkisi

siyasetinin öne çıkıp da dini etkilemesiydi de Gazali bu gerçeği fark ederek iki kurumu uzlaştırmaya çalışmıştır. Devlet yönetiminde uygulanan siyasi düzenlemeler dini düzenlemelerle el ele gitmelidir (Şeker, 2008: 78).

Gazali'ye göre din, insan ve toplum hayatının temelini oluşturur. Çünkü din olmadan ne dünyada ne de ahirette saadet olmaz. Ancak dinin bu işlevini yerine getirebilmesi, dünya düzeninin güvence altına alınmasına ve dinin devlet tarafından korunmasına bağlıdır.

Yine Gazali'ye göre Allah'ın hükümlerini en iyi bilenler öncelikle Peygamberlerdir. Sonrasında ise en önemli siyaset biliciler alimlerdir. Bu siyaseti uygulayan en önemli karar verici merci olarak da sultanlar yer almaktadır.

Çalışmanın birinci kısmında İmam Gazali'nin hayatı ve yaşadığı dönem kısaca ele alınmıştır. İkinci bölümde İmam Gazali'nin siyaset düşüncesine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise İmam Gazalinin siyaset düşüncesinde devlet başkanı konusuna genel çerçeveden bakılmış ve sonuç yazılmıştır.

2. İmam Gazzali'nin Hayatı ve Yaşadığı Dönemi

2.1. İmam Gazâlî'nin Hayatı

Asıl adı Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el- Gazzâlî et-Tusi' olan İmam Gazâlî, daha önce birçok âlimin yetiştiği İran'ın Horasan bölgesesindeki Tus (Meşhed) şehrinde (1058) doğmuştur (Şeker, 2008: 8). Usta'ya göre asıl adı Muhammed, Künyesi ise Ebu Hamid'dir. Hüccetü'l İslam (İslam'ın Delili) Zeynüddin (Dinin Süsü) gibi lakaplarla da anılmıştır (Usta, 2020: 4).

Babasının vefatından sonra, babasının bir arkadaşı onu küçük yaşta İslami ilimler tahsil etmesi için Cürcan (Gürgen) şehrine gönderdi. Daha sonra Nişabur Eşar okulunun en yüce muallimlerinden birisi olan Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî'den kurs aldı. Bu, İmam Gazali'nin iptida öğretiminin ana konuları Hadis ilmi ve Fıkıh ilmi idi. Ancak büyük bir ilahiyatçı olan Cuveynî, Gazali kelâma götüren adam olarak bilinir (Şenol, 2018: 43). İmâmü'l-Haremeyn olarak da bilinen Cüveynî, Miladi 1028 yılında doğmuş ve miladi 1085 yılında vefat etmiştir. Kelam ve fıkhıta otorite olarak tanınan çok ünlü bir âlimdir. Miladi 1063 yılından ölümüne kadar Nişabur'daki Nizamiye Medresesi'nde ders vermiş, ömrünün son yıllarında Gazâlî gibi tasavvufu ilgilendirmiş ve riyazatla meşgul olmuştur. Nizamülmülk'e ithafen yazdığı el-Gıyâsî adlı bir eseri de vardır. Ancak Gazâlî'nin hocası olan Cüveynî'nin de Gazali'yi gözde bir öğrenci olarak gördüğünü ve onunla ilgili övgüyle bahsetse bile ona gizlice ona içerlediği de rivayet edilmiştir (Usta, 2020: 5). Cüveynî'nin vefatından sonra Miladi 1090 yılında veziri tarafından Bağdat'taki Nizamiye Medresesi'ne müderris olarak atanan Gazâlî, burada öğrenim görürken siyasi yetkililerle arasını iyi tutarak hakimiyetini kuvvetlendirmiştir. Böylece Gazali, Nizamiye Medresesi'ne müderris olarak atanmıştır. Gazalinin Nizamiye Medresesine atanma sebebi olarak;

- a) Vezirin himayesini kazanması,
- b) Devlet imkanlarını kullanarak rahatça ilim araştırması,
- c) Nizamülmülkteki seçkin alimlerle tanışması,
- d) Büyük devlet alimi olan Nizamülmülkün onu keşfetmesi,
- e) Sünni yönetime başkaldıran bâtınilere karşı mücadelesi,

Gibi etkenler sayılabilir (Şeker, 2008: 10).

Gazzâlî'nin Bağdat Nizamiyesindeki vazifesi yaklaşık dört yıl sürmüş ve bu süre zarfında üç yüz öğrenciye ders verdiği kaynaklarda geçmektedir. Nişabur'daki görevine Miladi 1106 yılında başlayan ve üç yıl gibi bir zamanın ardından miladi 1109'dan sonra doğduğu yere yani Tus'a geri dönmüştür. Miladi 11 Aralık 1111'i gösterdiğinde Gazzâlî vefat etmiştir.

2.2. İmam Gazzâlî'nin Yaşadığı devrin durumu

Gazali de herkes gibi dönemin siyasi ve sosyal koşullarından etkilenmiştir. Siyasi düşüncesini de etkileyen mevcut siyasi durumun incelenmesi, onun görüşlerinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. İslam dünyasında büyük siyasi ve teolojik çatışmaların yaşandığı bir dönemde yaşamış olan Gazzâlî, İslam düşüncesinde önemli bir yere sahiptir (Şenol, 2018: 44).

Gazali hayattayken 11. ve 12. yüzyıllarda neredeyse her çevrede çözümlenmiş yaşandı. Gazali, yaşadığı toplumun sıkıntılı ortamında büyümüştür. Bu sıkıntılar Gazali'yi olumsuz etkilemek yerine onu derin düşünmeye, toplumu daha iyi hale getirmenin ve bu çıkmazdan kurtarmanın yollarını bulmaya yöneltmiş ve Gazali kendi dönemi için büyük bir ışık kaynağı olmuştur (Arslan, 2019: 27).

Gazali döneminde Abbasi devletinin zayıflaması, bu zayıflamanın sonucunda birçok İslam devletinin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu dönemde İslam âlemi bir kargaşa ve bölünme dönemine girdi. İslam dünyasında Sünni ve Şii halifelerin ortaya çıkışı, çevreyi iki kutba ayırmış ve buradan birçok siyasi örgüt ve hareket ortaya çıkmıştır (Şeker, 2008: 1).

2.3. İmam Gazzâlî dönemindeki siyasi fikirler

Dini bölünmelerle birlikte siyasi bölünmeler, coğrafi olarak siyasi ve sosyal bunalımlara neden oldu. Farklı mezhepler ve akımlar çarpıştı ve ölüm getirdi (Ocak, 2002: 84). Bu çatışma ortamına genelden bakacak olursak siyasi, dini ve kültürel duruma da kısaca değinmemiz gerekecektir.

Siyasi ortam; Çeşit türlerden devletler olsa da o dönemde güç sahibi olan ve ortama hükmeden bir Sünni Selçuklu devleti vardı. Şii devlet olarak en göze çarpan ise Fatımi devleti idi. Fatımi devleti o dönemde Şii savunuculuğun en sağlam kalesi konumundaydı (Köymeni, 1989: 10).

Dini ortam; Gazali'nin yaşadığı dönemde Selçuklu devletinin din politikası, Sünnilik inancının yayılmasını ve yerleşmesini sağlamaya yönelikti. Sultan Melikşah'ın güçlü bir şekilde desteklediği Sünniliği yaygınlaştırmanın amacı, Abbasi hâkimiyetini manevi olarak güçlendirmektir (Şeker, 2008: 4).

Şiiler, İslam dünyasının bölünmüşlüğünden yararlanarak dini etki alanlarını genişletmek istediler. Selçuklular ise kendilerini Sünniliğin koruyucusu olarak görüyorlardı. Bu Şii propagandasıyla karşı karşıya kalan Selçuklular, Orta Doğu'da artan siyasi güçleriyle birlikte, onları Müslüman dünyasının Şii ego manyasından kurtararak Sünni fikirleri canlandırmaya başladılar. Kendilerini Sünni İslam'ın savunucusu olarak gören Selçuklular, Sünni İslam dünyası için en büyük tehdit olarak gördükleri Şii Fatimilere karşı savaşmışlardır (Ocak, 2002: 86).

Kültürel ortama baktığımızda ise; Medrese, özellikle Nizamiye medresesi, Selçuklu dönemi ilmî ve kültürel faaliyetlerini ortaya koyan başlıca müessesedir. Bağdat'ta Nizamiye Medresesi'nde büyümüşler, burada yüksek makam ve makamlara yükselmişlerdir (Şeker, 2008: 6). Selçuklu komutanları, bâtinilikle mücadelede sadece askerî mücadelelerle yetinmemiş, ilmî kurumlar oluşturarak halkın ilmî seviyesini en üst düzeye çıkarmaya çalışmışlardır. Nizamiye Medresesi'nde yetişen Gazali, kılıcıyla, kılıçların ve askerlerin başaramadığı bir zaferi elde etmiş, Batını'nin yayılmasını büyük ölçüde engellemiştir (Korkmaz, 1995: 10).

Sonuç olarak; Bu dönemde Müslüman dünyasında siyasi açıdan belirsizlik ve kafa karışıklığı hakim oldu. Fikri karışıklığa neden olan ve Türk-İslam sentezini hedef alan ve devletlerinin birliğini doğrudan bozamaya çalışan iç ve dış düşmanlar, Siyasi, dini ve kültürel alanda da bozgunluk çıkarmak için elinden geleni yapmışlardır.

2.4. İmam Gazali döneminde Batniliğin içyüzü

İmam Gazâlî, 1904 yılında siyaset üzerine yazdığı il eser olan “Fedaihu'l Bâtiniye” diğer ismiyle “El Mustazhiri” dokuz ve onuncu bölümde siyaset üzerine tartışmıştır. Gazali'ye göre tek vasıflı imam olan El Mustazhir, Batniliği değersizleştirme onları imametten ret etme nedenini şöyle açıklamıştır;

a) İmametnin birinci şartı dinin sağlam ve doğru olmasıdır. Bundan dolayı Batını imamlarının ideolojileri sapma ve inançsızlıktan ibarettir.

b) ikinci şartı ise; Kuranda sona ulaşan olay ve öğretilerin yanlış yorumu ve onların reddedilmesidir. Dolayısıyla yalancı kişinin imam olması uygun değildir. Bu şartlara tek uyan El Mustazhir'dir ve onun görüşleri en sağlam olandır (Rahman, 2020: 34).

Bu dönemde Gazzâlî, Batını'nin tezini çürüten birçok eser yazmıştır. Gazali'nin özellikle Fatimilere karşı meşruiyet mücadelesi, Abbasi Halifesi El Müztezhiri'nin kaygılarından ve çabalarından etkilenerek "el-Müztezhiri" adında bir eser yazmış ve bunları derinlemesine incelemiştir (Arslan, 2019: 42).

3. İmam Gazzali'nin Siyaset Düşüncesi

3.1. İmam Gazâlî'nin siyaset ile ilgili eserleri

Müslüman yazarlar arasında en çok eserler verenlerden biri olan Gazâlî, ortalama dört yüz civarında kitap yazmış ve birçok bilimle de ilgilenmiştir (Orman, 1986: 245). Felsefe, Kelam, mantık, tasavvuf vb. alanlardaki kitaplardan ziyade siyaset ve dolayısıyla imametle ilgili olan kitapları şunlardır:

- I. “*Tibru'l-Mesbûk fî Nasîhati'l-Mülûk*”
- II. “*Fedâihu'l-Bâtınîyye / el-Mustazhiri*”
- III. “*El-İktisâd fî'l-İ'tikâd*”
- IV. “*El-Munkiz Mine'd-Dalâl*”
- V. “*İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*”
- VI. “*Sırru'l-Âlemeyn*”

3.2. İmam Gazâlî'nin Siyaset Düşüncesi

Gazali; siyaseti, bütün sanatların en önemlisi olarak görür. Dinlerin ve dünyanın gelişmesi ve düzeni için siyaset gereklidir. Dini düzen, dünya düzeniyle bağlantılıdır. Dünyanın düzeni insanların çalışmasına bağlıdır. Gazali, meslekleri ve sanatı üç gruba ayırmıştır.

- a) Yaşam için gerekli olanlar; Tarım, tekstil, mimarlık ve toplumla işbirliği ve yardımlaşma siyasetidir.
- b) Onlara yardımcı olan ve bunu mümkün kılan bir işler; Dövme, izabe ve eğirme işleridir.
- c) Tüm bunları tamamlayan ve süsleyen bir parçalar olan; yemek pişirme, dikiş dikme, boyama (Korkmaz, 1995: 66).

Burada Gazzâlî, Farabi'nin tabipler ve siyasetçilere benzetmesine daha yakın bir benzetme kullanır ve bu işleri, dünyevî hayatla ilişkilendirilen bir insanın uzuvlarına benzetir. Gazâlî bunları saydıktan sonra siyaset sanatını bu mesleklerin en asil ve en şerefli olarak takdim eder (Şenol, 2018: 49).

3.3. Gazâlî'nin Siyaset Düşüncesinin Şekillendiği Ortam

Doğal olarak Gazâlî'nin yaşadığı dönemin siyasi gelişmelerinden biri de Hz. İmam ve Halife hakkındaki görüşlerini ortaya koyarken ve oluştururken tüm bu siyasi koşullardan etkilendiği söylenebilir.

Bir İslam âliminin içinde bulunduğu duruma kayıtsız kalması da olanaksızdır. Böylece açıklamaya çalıştığımız gibi Gazâlî, hem Sünnî anlayışı hem de Sünnî hilafeti Bâtınîlerin ve Şii İmam anlayışının faaliyetlerinden korumak için eserler yazmış ve hilafetin Akademik meşruiyetini ispatlama çabalarına girişilmiştir. Böyle yaparken de idealist davranmaktan çekinmemiş ve en faziletli ismi ismiyle isimlendirdikten sonra mevcut durumu makbul bir şekilde yorumlamıştır. Elbette siyaset alanındaki eserlerinde bu görüşleri netleştirmeye

çalışmıştır (Şenol, 2018: 49).

3.4. İmam Gazâlî'nin siyaset düşüncesinde insan

İnsan siyasetin temel taşıdır. Bu yüzden onu anlamak yaratılış ve fitratını bilmek siyasetinde önemli bir gereğidir. Genelden özele siyaseti bilmek siyasetin gelişimini anlamak için insan faktörüne çok önem veren İmam Gazâlî birçok eserinde bu konu üzerinde ayrıntıyla durmuştur.

İmam Gazâlî en beğenilen kitabı “Kimya-yı Sa’adet” adlı eserine başlarken; “*Bil ki, Allah Teâlâ’yı tanımanın anahtarı, insanın kendi kendini tanımasıdır*” demiştir (Korkmaz, 1995: 62). Bu şekilde başlaması bile insana verdiği önemi göstermektedir. İnsanın dört sıfat olduğunu ileri süren Gazâlî bu sıfatları şöyle sıralamıştır; Hayvanlar sıfatı, yırtıcılar sıfatı, şeytanlar sıfatı ve melekler sıfatı gibi ayrımlara giderek insanın fitratında bu özellikleri taşıdığını iler sürmüştür.

İnsan ile siyaset arasındaki ilişkiye Gazâlî'nin yaklaşımı oldukça değişiktir. İnsan ile devlet arasındaki benzerlikler vardır. Bu her iki unsurda birtakım amaçlara tabidir. Bu amaçlar dini kurallardır. Fiziki unsurla da devlet arasındaki benzerliğine de dikkat çeken Gazâlî, bedeni devletin organlarına benzetmiştir. Şeriati vezire benzeten Gazâlî, sinir sistemi ve kasları da emniyet teşkilatına benzetmiştir (Korkmaz, 1995: 38).

Gazali'ye göre insanlar özgür iradeye sahip toplumlarda yaşarlar. Topluma karşı sorumluluğu olan bir varlıktır. Birey topluma karşı sorumlu oldukları gibi Allah'a karşı da sorumludurlar. Bir kişinin topluma karşı davranışı onun özgür olup olmamasına bağlıdır. Bireyin herhangi bir dış etki olmaksızın, istek, arzu ve davranışlarıyla kendini ifade etmesi olarak tanımlanabilir (Arslan, 2019: 48).

3.5. İmam Gazâlî'nin siyaset kavramı ve geçmişi

Adaleti paylaşma, adaleti arama ve sosyal çıkar grupları arasında hakları savunma çabası olan siyaset, ilk olarak antik Yunan'da ortaya çıktı. Gazâlîye göre siyaset ise; düzeni yıkana karşı kuvvet kullanmak, devlet işlerini yürüten iktidarın kararlılığını sürdürmek, düzeni kormak ve güvenliği sağlamaktır (Şeker, 2008: 30).

Gazâlî siyaseti dinle ilişkisi olan bilimler içinde göstermiştir. Ona göre siyaset ayrıca orta yol anlamına da gelir. İfrat ve tefrite girmeden ilerlemek orta yol içinde çok önemlidir. Güzellikte ayrıca orta yolla sağlanır ve din ile dünyanın orta yolunu bulan da siyasettir. İhya eserinde siyasetin dört tane derecesi olduğunu söyleyen Gazâlî onları şöyle belirtmiştir;

- “*Birincisi: Peygamberin siyaset ve idaresidir. En üstün derecedeki siyaset budur. Peygamberler, insanların hem iç hem de dış hallerine hükmederler.*

- *İkincisi: Halifelerin, meliklerin ve sultanların siyasetidir.*

Bunlar halk sınıfları üzerine hakimdirler; fakat hükümler hakları, iç hallerine değil insanların dış hallerine aittir.

- *Üçüncüsü: Allah'ı ve O'nun dinini bilip peygamberlere varis olan alimlerin siyasetidir. Bu alimler sadece halkın üst tabakasının iç alemine hükmederler. Halk tabakası bunlardan faydalanabilecek güçte olmadığı için mahrum kalırlar. Alimler, halkı bir işe mecbur tutmak, onları kötü işlerden yasaklamak ve kanunlara uymaya zorlamak yetkisine sahip değildirler. Böyle bir tasarruf hakkından yoksundurlar.*

- *Dördüncüsü: Vaizlerin siyasetidir. Bunlar, halk sınıflarının iç duyularına hitap ederler” (Usta, 2020: 14).*

Gazali, Nizamü'l- dahil siyaset ve devlet yönetimi üzerine eserler yazdı. Eserlerinin yanında yazdığı mektuplarla başta Mülk olmak üzere pek çok devlet adamına fikir vermiş, devlet adamlarının çalışmalarında yardımcı olmuş, devlet yönetiminin teşkilatı ve yönetimi konusunda önemli tavsiyelerde bulunmuştur (Arslan, 2019: 57).

3.6. İmam Gazâlî'nin siyaseti ve dayandığı temeller

Gazâlî'nin siyasi düşüncesini daha iyi anlamak için, onun politikalarının altında yatan temelleri incelemek faydalı olacaktır. Gazalinin siyaset temelinde ele aldığı kavramlar şunlardır; Dini temel, Adalet temeli, Hukuk temeli ve Uzlet temeli (Şenol, 2018: 33).

3.6.1. Din Temeli

İslam'ın doğuşundan bu yana din ile siyaset ve din ile devlet ilişkisi birbirinden ayrılmamış ve dinin siyasette önemli bir konuma sahip olduğunu bilmekteyiz. Geleneksel Sünniliği temsil eden ve siyaseti dinin uygulama ve yöntemi olarak gören Gazâlî'nin siyasi düşüncesinin temel direklerinden en önemlisinin din olduğu söylenebiliriz (Şeker, 2008: 32).

Gazzâlî'ye göre Allah'ı Teala, hem bu dünyayı yaratmış hem de bazı ahlâkî ve hukuki hükümlere dayanarak ona emir ve yasaklar da koymuştur. Neyin yasal neyin haram olduğuna bu şekilde karar verilmiş, Meşruiyet ve gayrimeşruluğun standardı olarak vahiy belirlenmiştir. İnsanlar bir gün Allah'ın huzurunda toplanacak ona hesap verecektir ve onlara uygun oldukları şekilde davranılacaktır (Korkmaz, 1995: 42). Gazzâlî'ye göre siyaset, dünyevi ve uhrevi bütün işlerde din bilimini gerektirir. Din olmadan siyaset olmaz. Hukuki ve ahlaki dayanağı olmayan bir siyaset anlayışı başarılı olamaz. Gazâlî, devlet hukukunu dine dayandırmakta ve bütün adli ve idari işlemlerde kutsal metinlere, sünnete, icmaa, halife ve âlimlerin görüşlerine uyulması gerektiğini belirtmektedir.

Gazali siyasetinde toplum ve sosyal gelişme önemli bir yer tutar. Bu nedenle, toplumun varlığını tehdit eden ahlaki kötülükler ortaya çıktığında, öncelikle toplumu geliştirmekle yükümlü olan âlimlerdir. Toplumun iyiliği için karakersiz, İnsanların inanç ve ahlakını bozan âlimler etkisiz hale getirilmeli ve

kötü davranışları engellenmelidir (Şeker, 2008: 44).

3.6.2 Adalet Temeli

Adalet kavramını kapsamlı bir şekilde ele alan ve durumu değerlendiren Gazâlî, adaletin insanlar ile kendi aralarında ve hatta milletler arasındaki münasebetlerde önemini vurgulamıştır. Çünkü Allah'ın kurduğu düzenin adaletle sağlanacağını ve korunacağını kabul etmiştir (Şeker, 2008: 37).

Gazali, toplumdaki adalet mekanizmalarının işleyişinin esas olduğunu ve çoğu ilişkinin işlerken veya çalışmazken bozulduğunu savunur. Ona göre bir insanın başka bir insanla olan ilişkisinin sağlıklı olması veya kişinin onun kontrolünde olup olmaması, kişinin iç dünyasının ahlaki yapısına bağlıdır. Bir başka deyişle, insanların iç dünyalarında nasıl ve ne ölçüde ahlaki bir yapıya sahip oldukları, insanlarla ilişkilerinde, yönetimde, insanlara nasıl adil davrandıkları ile ölçülür (Şeker, 2008: 38). Gazâlî; toplumda toplumsal ahlakın yerleşmesi ve adaletin gerçekleşmesi için bireyden başlayarak bir bütün olarak topluma ulaşma çabasındadır. Ona göre "*...insanlar fert olarak kendi nefislerinde adaleti kurmadıkça bir cemiyette, bir memlekette adalet kurulamaz. Buna göre idaredeki adaletle muamelelerdeki adalet nefislerdeki adaletin yani güzel ahlakın bir dalı durumundadırlar...*" (Şeker, 2008: 38).

Gazali'ye göre İslam'a inanan bir toplumda yaşam İnanıp inanmadığı değil, adaletle yönetilip yönetilmediğidir. Toplumun ve onu yönetenlerin adaleti bilmesi ve mezaleye meyletmeden uygulaması, bu bilincin ve uygulamanın devam etmesi elzemdir. Bu uygulama sürekli olmazsa toplum ve Sonunda, ülke yeniden zulme karşı savunmasız hale gelecek ve tehlike altında olacaktır (Şeker, 2008: 39).

3.6.3. Hukuk Temeli

Gazali, hukukun sosyal dünya ve ahiret için gerekli olduğuna inanır. İnsanların açgözlü yaşamaması ve açgözlülüğün hâkim olması sonucu halklar arasında karşılıklı çekişmeler ve savaşlar olmuştur. Avukatlar; insanlar arasındaki ilişkileri yönetmek, özel ve kamusal hak ve özgürlükleri tesis etmek ve günlük ihtiyaçları karşılamak için yasalar ve tüzüklerle ilgilenmeli ve kurallar koymalıdır. Adil görevlilere ve bu yasaları uygulayan kurumlara, hukukçulara ve hukukçular kadar bir başkana ihtiyaç var (Şeker, 2008: 42).

Hukuki normların tam olarak uygulanması, tüm tıbbi bilgi ve becerilerini insan vücudunu korumak için kullanan iyi bir doktor gibidir. Tıp bilimi, insan vücudunu ve zamanla onda meydana gelen değişiklikleri dengede tutmaya çalışan bilim dalıdır. İctihada dayalıdır ve bu nedenle eyalet hükümetinin hayatta kalması için çabalar. Gazali'ye göre hukuk bilgisi ve hukuku tatbik etmek, hukuk normlarının uygulanması için esastır. Hukuk ilminin ele aldığı ve ele aldığı konular siyaset ve insan haklarının korunması ile yakından ilgilidir (Şeker, 2008: 40).

3.6.4. Uzlet Temeli

Gazaliye göre Uzlet; İnsanı dine bağlayan ve ona hasret yaşatan yaşantılardır. Uzletin geçmişi efendimize kadar dayanır. Gazali, yöneticilerin ve idarecilerin karşılaştığı siyasi sorunlara makul çözümler bulmak için uzlaşmanın gerekli olduğunu savunmuştur. Gazâlî'ye göre uzletme ile, sosyal ve siyasi hayatı kargaşadan korumanın en iyi yoludur. Yine uzletme, insanları toplumdaki anormal davranışlardan korur. Gazâlî'nin işaret ettiği yalnızlık anlayışında içe dönüklük ve iletişim Ayrılığı gibi anlaşılmalıdır. Sosyal ve politik çevrenin taleplerine göre ilişkiler kurmak ve çevreye uygun tutumlar benimsemek demektir (Şeker, 2008: 42).

3.7. İmam Gazâlî'nin siyasetinin kısımları ve ilimle ilişkisi

Toplumsal görevlerden yola çıkan Gazâlî, toplumu maddi ve manevi olarak idare eden, onlara dünya ve ahiret kavramlarını öğreten siyaseti dört kısımda incelemiştir (Korkmaz, 1995: 49).

- Peygamberlerin siyasetini en üst düzeyde gören Gazâlî, peygamberlerin ilahi buyrukları doğrudan Allah'tan aldığına dikkat çekerek samimi ve doğru şekilde ona yönelen halkın yolunun aydınlık olacağını söylemiştir. Gazali'ye göre en şerefli siyaset budur çünkü, insanlar bu sayede mutluluğa ve huzura kavuşurlar.

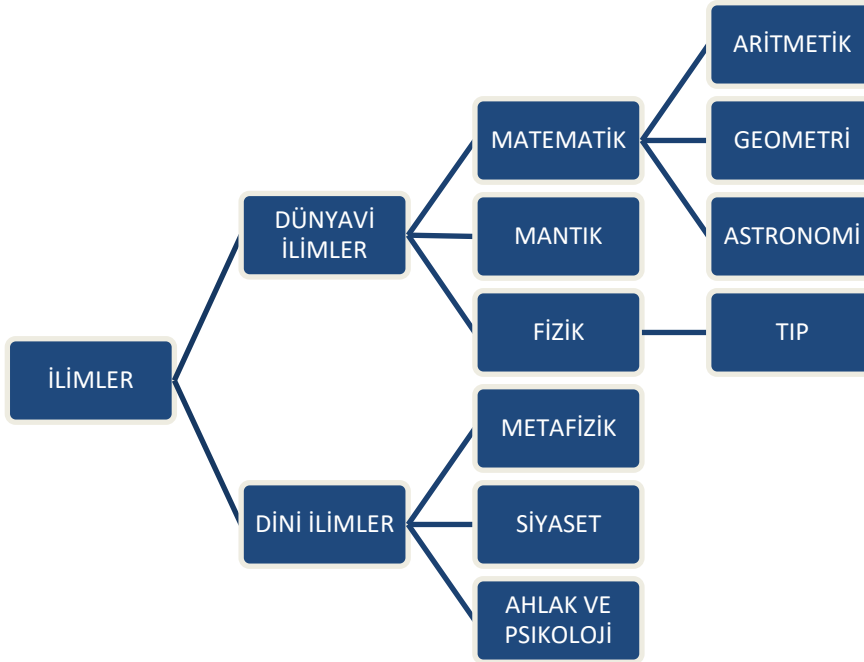
- İlim adamlarının siyasetinde ise Gazâlî, peygamber varisi olarak gördüğü alimlerden bahsetmektedir. Alimler tebliğ yoluyla halkın iç dünyasını aydınlatmayı amaç edinmişlerdir.

- Gazâlîye göre halife, hükümdar ve sultanların yani her kesime hükmetme yetkisi olanların siyaseti insanların dış dünyalarını etkilemektedir.

- Son sırada din görevlilerinin siyasetine değinen Gazâlî, Bu kategoride yer alan imam-hatip ve vaizlerin öneminden söz etmiştir. Bu grup, insanların dini ihtiyaçlarına hitap etmeye ve doğru yolu bulmanın zorluğunu açıklamaya çalışır. Bunu yapabilmek ve siyasette başarılı olmak için öncelikle vahiy çizgisinden ayrılmamak ve hükümdarla irtibat ve işbirliği yapmak gereklidir (Şeker, 2008: 44).

Gazâlî siyaset düşüncesinde ayrıca ilimlere de çok önem vermiş batının henüz bilimsel bir çalışma yapmadığı siyasetin problemleriyle ilgilenmediği bir zamanda ilimleri sınıflamaya tabii tutarak yeni bir dönemin açılmasını sağlamıştır. Siyasete verdiği önem, bilim türlerine göre sıraladığı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. (Sherwan, 1935: 458).

Şekil 1. Gazâlî'ye göre İlimlerin Sınıflandırılması

3.8. İmam Gazâlî'nin siyaset düşüncesinde imamet

İmam kelimesinin türevi olan imamet; Gazâlî'nin siyaset düşüncesinde en temel konulardan birisidir. Bu iki türevin tanımına bakacak olursak; imam, sözlükte “*kendisine uyulan*” demektir. İmam, toplumun başında bulunan ve toplumun fertlerini yönlendiren kişilerdir. Genel olarak ümmet diye tabir edilen bu toplumun üzerinde idareyi üstlenen ve imamın üzerine aldığı görevi yapan vazifeye de imamet denir.

Gazzâlî'ye göre her devirde bir imamın bulunması ve imamet gerekliliği konusunda bütün Müslümanların ittifak etmesi gerekir. Demek imamet gerekliliğine inanmayanlar sahih değildir. Çünkü Allah'ın hükmüne göre insanların haklarını temin etmek, yanlış fiilleri cezalandırmak, nikahın geçersizliğini ilan etmek vb. konularda insanlar arasında hükmedecek bir kadıyı ancak İmam atayabilir. Bütün bunlar, kadılık görevinin bir imam tarafından yerine getirilmesinden kaynaklansa caiz olur, imamet olmasaydı imkânsız olur (Rahman, 2021).

Gazâlî imameti işlerken imamet temeline ele almış yani imamet zorunluğundan bahsetmiş ve onun görevlerini açıklamıştır. Ona göre imametle siyaset iç içedir onun için imamet iyi anlaşılabilmesi için siyasetin iyi bilinmesi gerekir (Şenol, 2018: 49). Gazâlî imamet gerekli olması için iki kural vardır demiştir bunları şöyle açıklamıştır:

a) Hazreti (HZ.) Muhammed'in (SAV) ölümünden sonra onun arkadaşlarının imam atama telaşı;

b) Dini savunma ve destekleme gerekliliği. Dinin korunması için insanları dikkatlice izlemek takip etmek gereklidir yoksa toplum içinde anarşi çıkabilir (Rahman, 2020: 34). Gazâlî'nin devlet başkanının konusuyla ilgili tutumuna bakıldığında, imamet ve siyaset planında imamın karizmatik şahsiyeti onaylayan özelliklerle muttasıf olduğu anlaşılır (Okumuş, 2021: 719).

Gazâlî'nin imamet hakkındaki yorumu şartlar ne olursa olsun bir imam belirlenmesi zorunludur. Toplum hiçbir zamana bir lidersiz kalmamalıdır. Gazzâlî'nin dinî ve seküler düşünce sistemi göz önüne alındığında, doktrini görüşlerine göre, idari açıdan devrinin halifeleri ile güçlü sultanlarını bir araya getirmeyi başarmış ve bu noktada amacı karışıklığı önlemek olmuştur. Bu, toplumdaki idari bir boşluktan kaynaklanabilir (Şenol, 2018: 66).

Devlet ve siyasi ideolojisini "imamet" kavramı etrafında inşa eden Gazali, Bunu topluma getireceği faydalar açısından değerlendirmiş ve bir devlet yönetim kurumunun varlığını gerekli görmüştür. Gazali, din ve dünya düzenini sağlarken, toplumun zararlı şeylerden uzak durup faydalı şeyler elde edebileceği, herkese fayda sağlayan bir düzenin kurulması için şeriat ve akıl açısından bir devlet yönetimine ihtiyaç olduğunu söylemiştir (Arslan, 2019: 61).

4. İMAM GAZZALİNİN SİYASET DÜŞÜNCESİNDE DEVLET BAŞKANI

4.1. Devlet başkanı İmamın Temeli ve özellikleri

Gazâlî'ye göre devlet başkanı yani imam, tüm müminlerin de başıdır. Ona göre devlet başkanı Allah'ın gönderdiği peygamberlerden sonra ikinci sırada yer alan kişidir. Devlet başkanları insanların birbirine yapacağı zulmü engellemek içinde vardır. Gölge insanı güneşten ve ateşten koruduğu gibi Allah'ın yeryüzündeki gölgesi gibidir. Bu nedenle, devlet başkanının halkı koruma sorumluluğu vardır (Okumuş, 2021: 717).

Bu, bir Devlet Başkanının veya bir imamın mevcudiyetinin zorunlu olup olmadığı konusunda genel bir görüş gerekliliğini ele almaktadır. Tarihin aşamalarına bakarsanız, Müslüman nüfus içinde her zaman bir hükümdar olmuştur. Sosyal yaşamın doğal bir zorunluluğu olarak başkanlık veya yöneticilik gibi kurumlar kurulmuştur. Gazali'nin bu konudaki görüşü, öncelikle Abbasi hilafetinin ve hilafetin varlığını güçlendirme yönündeydi. Siyaset alanında eser yazmanın amacı ya hilafetin varlığını güçlendirmek ya da ona yönelik saldırıları önlemektir (Şenol, 2018: 52). Gazali'nin bu konudaki görüşleri, onun da bir devlet başkanının varlığının gerekliliğine inandığını göstermektedir. Gazali, devlet başkanlarının varlığının dini bir zorunluluk olduğunu söyledi. Ona göre dinî ve din ayrısı düzenlenmesi ve gereği gibi yürütülmesi için mutlak itaat eden bir lider

ile olabilir. Gazali'ye göre, Allah'ın kendisine inananlar yöneticilerine itaat etmelidir (Şekerci, 2016: 106).

Gazâlî'ye göre devlet başkanı imamın bazı özellikleri olması gereklidir. Ona göre idarecilik önemlidir herkes bu görevi yapamaz. Bu görevi hakkıyla yerine getirmek büyük bir nimettir ve bu görevi yerine hakkıyla getiren hem dünya hem ahirette mutluluğa erecektir. Diğer önemli bir hususta adalettir. Adil yönetici dünya ve ahiret sorumluluğunu bilen, dürüst, kanaatkâr, halka karşı şefkat ve merhametli olan, şiddet ve aykırılıktan uzak duran ve kanunlara riayet edendir (Şenol, 2018: 55). Gazâlî, imamın sıfat ve hallerinden İslam âlimleri ve imamların tarif ettiği on özelliği derlemiştir. Bunların altısı mizaçtan gelmiştir dolayısıyla sonradan elde edilemez. Dört adedi ise fitri gelmiş ve sonradan kazanılmıştır. Yaratılıştaki altı sıfatın olup olmadığı konusunda şüphe ve tereddüt yoktur. Onların varlığını inkâr etmek düşünülemez. Gazâlî, bir devlet başkanının imam olarak taşınması gereken vasıfları doğuştan ve sonraki nesil olmak üzere ikiye ayırmıştır (Şeker, 2008: 44).

Gazali, İmam'ın on özelliği ve durumunu din bilginlerinin nakletmesinden tespit etmiştir. Bu özellikler arasında altısı doğal veya doğuştan gelen, sonradan edinilmemiş, diğer dördü de sonradan kazanılmıştır. Doğuştan gelen altı özellik bir imamda var olmalıdır;

1. Olgunluk,
2. İstihbarat,
3. Özgürlük,
4. Erkek cinsiyet,
5. Kureyş kökeni,
6. İşitme ve görme sağlamlığı.

Sonradan kazanılan dört nitelik ise;

- ✓ Cesurluk,
- ✓ Yeterlilik,
- ✓ Bilgi sahibi,
- ✓ Dindarlık (Rahman, 2020: 34).

4.2. Devlet başkanı imamın belirlenmesi ve seçimi

İmamlık konusu Gazâlî'ye göre çok önemlidir. Sonuçta imam, insanların aralarını düzelten bir mevkide bulunur. İmam, insanların değişikliklerini bir çember de yok etme yetisine sahip bir güçtür. Bundan dolayı olması mutlakdır. İmamlık ile sultanlıkta farklıdır. İmam dini işlerden hünkâr da ordu görevlerinden sorumlu olmuştur (Usta, 2020: 55).

Gazâlî'ye göre imamet kurallarından olan imamın Kureyş'ten olması kuralı dışındaki başka kuralların, devlet başkanlığının maksadının realizasyonu için zorunlu ve gereksinim nedeniyle koyulmuş şartlar olduğunu belirtmiştir. Gazâlî'ye göre bu kuralların yokluğu devlet çalışmalarının doğru yürütülmesine

manidir (Şenol, 2018: 58). İmamın belirlenmesi konusunda Gazâlî üç farklı durumdan bahsetmiştir. Bunlar; 1. Peygamber tarafından yapılanlar. 2. Önceki imamın, oğullarından veya Kureyş soyundan birini imam tayin etmesi ile yapılanlar. 3. İnsanların itaat edeceği güçlü bir adama görev vermekle atama yapılanlar (Usta, 2020: 56). Devlet başkanı imamın nasıl seçilmesi gerektiği veya nasıl bir usulle tayin etmek gerekliliği konusunda İslamın mezhepleri arasında belirlenmiş orta bir yol olmamaktadır. Var olan yöntem ise; bir ayet ve hadis temelli, öteki de seçim olmak üzere iki değişik usul dikkat çekmektedir (Şenol, 2018: 59).

Nassa dayalı tayin: Bu şekilde seçimi sadece Şia ekolu dile getirmektedir. Onlar devlet başkanı olan imamı kusursuz ve hatasız olarak görmüşlerdir. Nassa uymayan ve insanlar tarafından seçilen imam olamaz ve bunu yalnızca Allah seçer. Dolayısıyla imam Hz. Ali ve Fatıma soyundan gelenlere özgüdür (Korkmaz, 1995: 110). Bazı ekoller bu görüşe karşı çıkmışlardır. Gazali'nin bağlı bulunduğu ekol olan Eşariler de nassla seçim olayına karşı çıkmıştır. Gazali bu seçim konusunda kendi özgü bir yol izlemiştir. Nassla seçim konusunda herhangi bir teamül görememiş Hz. Ali ile Muaviye arasındaki olayları da örnek göstererek nassla seçim olayının gerçek olmadığını kendine özgü yöntemle yok saymıştır (Şeker, 2008: 51).

Seçim ya da veliaht yoluyla tayin: İslami ekollerden olan Şia bu yöntemi asla kabul etmemiştir. Diğer ekoller Ehli sünnet, mutezile ve hariciler serbest seçim yolunu benimsemişlerdir. Ama bu ekoller arasında da herhangi bir görüş birliği yoktur. Gazali de kendisinden önce gelen alimlerden olan Bağdadi ve Maverdi'nin görüşlerini savunmuş devlet başkanı olacak olan imamın bazı şartlar taşıması gerektiğini savunmuştur (Bağdadi, 1928: 279).

Gazali devlet başkanı olacak imamın seçiminde zamanın getirdiği mevcut şartlara göre seçim yapılmasının daha adil olacağını söylemiştir. Nassa en uygun yöntemin de bu olduğunu belirtmiştir. Seçilen devlet başkanın biat etmek gerekli olduğunu dile getirmiş ve onun amacının halkın birlik ve beraberliğini sağlamak olduğundan bahsetmiştir (Gazali, 1984: 110). Gazali döneminde ortaya çıkan ve halkın birlik ve beraberliğini bozan batınilerin devlet başkanı konusunda illa nassla olmalı ve Kureyş soyundan gelmeli gibi direktmelerine karşı çıkmış olan Gazali, Efendimizin vefatından sonra sırasıyla devlet liderliği yapan Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin doğru olduğunu ve Efendimizin bu mevzuda herhangi bir beyanı olmadığı için nass olayının gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir (Gazali, 1971: 112).

Gazali'ye göre devlet liderliği seçimi son derece önemlidir ayrıca yapılacak en ufak yanlış tüm İslam alemine etki edecektir. Bu makama gelecek kişilerin bazı üstün nitelikleri olması gerekir. Yaşantısı örnek olan, toplumda sözü geçen ve güvenilen ve halkın nazarında seçkin olan (Şeker, 2008: 55).

İmametinin seçiminde Gazali, daha gerçekçi ve şeriata daha uyumlu olmaya

çalışmıştır. Bir kişinin itaat etmesi ve imamı seçme hakkına sahip olması yeterlidir. Aslında önemli olan imamı seçenlerin sayısı değil, imamın yandaşlarının ona getireceği güçtür. Ayrıca imamlığın amacı ümmetin bütünlüğünü sağlamaktır (Özkan, 2010: 65).

4.3. Devlet başkanı imamın halkla ilişkisi

Gazali'nin tarifine göre insan sosyal varlıktır onun yaratışında birlikte yaşamak vardır. Allah, Peygamberler ile melikleri diğer insanlara göre üstün yaratmıştır. Peygamberler; ilahi kanunları insanlara öğretirken Meliklerde insanlar arasında adaleti sağlayan kişiler olmuşlardır (Korkmaz, 1995: 74).

Devlet başkanı olan imamın halk ile ilişkisine azami dikkat etmesi gerekmektedir. Haklının karşı karşıya kaldığı kuraklık, yangın, kıtlık, afet, sel vb. durumlarda hemen onların yardımına koşmalı ve devletin hâkimiyetini göstermelidir. Bu durum günümüzdeki sosyal devlet anlayışına karşılık gelir. Herhangi bir afete maruz kalan halkından vergi vb. uygulamalardan vazgeçmesi halkın önce devlete sonra devlet başkanı imama sevgi ve sadakatini artıracaktır (Gazali, 1984: 167).

4.4. Devlet başkanı imamın görevleri

Gazzali, imamın görevleri hakkında sistematik bir düşünce sunmamıştır. Bu konuyu bütün eserlerinde işlemiş ve göndermeler yaparak eleştirenlere cevap vermiştir. İnsanların, din ile alakalı anlamadıkları veya şüpheye düştükleri konularda imamın vaizleri vasıtasıyla imama başvururlar. İmamın ilmi yalnızca dini değil aynı zamanda dünyevi de olmalıdır. O bir hâkim ve bir rehberdir, bu yüzden de siyasi görevleri de vardır: Ümmetin bölünmesi ve ayrılığa düşmesini engellemeli, tartışmaya neden olan meselelere izahat getirmeli, had cezalarını uygulamalı, hak ve hukukun yerine getirilmesini sağlamalıdır (Özkan, 2010: 62).

Gazali, devlet başkanlarının her zaman yerine getirmesi gereken dini ve bilimsel yükümlülükleri anlatmaktadır. Devlet başkanının çok iyi düşünmesi, her konuyu tek tek ele alması gerektiğini belirtir. Her türlü faaliyetlerin devamlılığında kendini sorumlu hissetmelidir (Şeker, 2008: 75).

Gazali'ye göre devlet başkanı imamın sürekli olarak yerine getirmesi gereken ilmi görevleri ve dini görevleri vardır. Bu görevlerini tepeden tırnağa iyi bilemeli ve bunların sorumluluğunu üstlenmelidir. İlim görevinin temelinde hak vardır ve asıl olan bu görevdir. Amel görevi bundan sonra gelir (Gazali, 1984: 125).

A) İlmi Görevler:

1) Gazali'ye göre devlet başkanı olan imam; bu cihanın fani olduğunun bilincinde olmalıdır. İnsan, neden yaratıldığı ve hangi amaca yöneldiğini unutmamalıdır. Dünyanın yalnızca gelip gidilen bir mesken olduğunu ve insanın dünyada bir konuk olduğunu aklından çıkarmamalıdır. Bu seyahatin başının anne karnı, son uğrak yerinin ise ebedi ikametimiz olan öteki dünya olduğunu iyi

anlamalıdır. Yüce Allah’u Teala, Kur’an-ı Kerim’de “Allah, kullarını selâmet yurduna yani cennete çağırıyor ve O dilediğini doğru yola iletir” buyurmuştur. Bu seferde, amaca yalnız azıkla varılır. O azık da takva yani Allahtan korkmadır. Çünkü Allah, kutsak kitabımızda, “Ey Müminler, ahiret için azık toplayın. Bilin ki, azığın en hayırlısı takvadır yani Allah korkusudur” buyurmuştur. Ayrıca bu hayatta insan bir yetiştirici gibidir. Efendimiz de “dünya ahiretin tarlasıdır” buyurmuştur. Yani bu dünyada ahirete hazırlık yapmayan aldanıyor demektir. Geriye ahirette faydası olmayan ameller kalır: Cesedi, malı, gururu (Şenol, 2018: 63).

2) İman olan başkanın; Ahirete yolculuk edecek olan insanın azığının Allah korkusu olduğunu, Allah korkusun da yerinin ve kalp olduğunu bilmesi gerekmektedir. İmam, hepsinden önce kalbini temiz tutmak amacıyla mücadele göstermelidir. Çünkü diğer organların ıslahı ve temizliği doğrudan kalbe bağlıdır. Kalbin iyileşmesi demek onun temizliği demektir. Kalbin iyileşmesi ise dünya sevgisinden uzaklaşmakla olmaktadır. Çünkü dünya sevgisi, bütün kötülüklerin ana kaynağıdır ve insanı aciz kılar. (Şenol, 2018: 63). Dünya nimetlerini ahiret saadetiyle bir tutamayız. Birinin varlığı diğerinin yokluğunu gerektirir. Su ve ateş bir arada var olamayacağı gibi ikisi de bir arada var olamaz. Yani başkanın bu bilince sahip olması gerekir (Gazali, 1971: 25).

3) Devlet başkanı olan imamın görevlerinden diğeri de milletini iyileştirme etmektir. Ama devlet başkanı önce kendini düzeltmelidir. Kendini ıslah edemeyen evini ıslah edemez, evini ıslah edemeyen şehir ahalisini ıslah edemez ve şehir halkını ıslah edemeyen de dünya ehli ıslah edemez (Şenol, 2018: 64). Başkalarını düzeltmeye çalışırken kendilerini düzelterkenler için bu, kendi kendini kandırmaktır. Başarılı bir kendini düzeltme koşulu, sürekli mücadele ve çabadır. Düşmanlarınızla istikrarla savaştığımız gibi, ruhunuzun da kararlılıkla savaşması gerekir.

B) Ameli Görevler:

Gazali, imamların ameli görevlerinin çok olduğu belirtmiş ve idare görevini yapan başkanın davranışlarıyla inançları arasında tutarlı olması gerektiğini savunmuştur. Kendisi için istemediği şeyi halkı içinde istemeyen imamın bu görevi hakkıyla yapabileceğini iddia etmiştir (Şeker, 2008: 70). Gazâlî, devlet başkanın yerine getirmesi gereken ameli vazifeleri şöyle sıralamıştır:

* Devlet Başkanı, alimlerin görüşlerine değer vermeli onları asla küçümsememeli,

* Halkı ile iç içe olmalı ve onlara her türlü desteği vermeli,

* Makamını ilahi mertebe için bir fırsat bilmeli ve adil, tevazu içinde yönetmeli,

* En önemli amacı şeriata uygun bir yönetimle halkın sevgi ve rızasını kazanmasıdır (Şeker, 2008: 71).

İmam Gazalinin “*Nasihâtül Mülûk*” adlı eserinde yine devlet başkanı olan imamın dikkat etmesi gereken ameli görevlerinden bahsederken şu özellikleri saydığını görüyoruz.

- ✓ Devlet başkanı halkla empati kurmalıdır.
- ✓ Devlet başkanının adil bir yönetim sergilemesi için alimler, hukukçular ve mutasavvıflardan oluşan bir danışma kurulu olmalıdır.⁴
- ✓ Devlet başkanları, insanların ihtiyaçlarını bekletmeden karşılamalıdır.
- ✓ Devlet başkanı ürkütücü olmalı ve savurganlıktan kaçınmalıdır.
- ✓ Devlet başkanı, dinin emrettiği hizmetleri yapmak ve insanlara iyi davranmakla yükümlüdür.
- ✓ Devlet başkanı Müslüman halkı ikna etmemelidir.
- ✓ Devlet başkanı, zamanın ve geçmişin alimlerini dinlemelidir (Şekerci, 2016: 46).

5. SONUÇ

Gazali gerek şahsiyeti gerekse geride bıraktığı ilmi eserler üzerine pek çok ilmi eser vermiş bir âlimdir. Döneminin en önemli akademik ve akademik kurumlarından biri olan Nizamiye Medresesi'nden edindiği bilgileri her türlü siyasi, dini ve toplumsal hareketlerle mücadelede kullandı. Bu sayede hayatın dinî ve ilmî yönlerinde en yüksek mertebeye ulaştı. Zeki ve zeki bir şahsiyet olan Gazâlî, eserlerinde ortaya koyduğu fikirlerle birçok âlimi etkilemiştir. Gazâlî, fıkıh, kelim, felsefe, tasavvuf, ahlâkî mantık ve siyaset alanlarında pek çok eser vermiştir. Gazâlî'nin çok farklı kişiliği ve eserine ilişkin tahlilleri de farklılık göstermektedir. Bazıları onu bilime ve felsefeye en büyük darbeyi vuran, İslam âleminin çöküşüne neden olan kişi olarak görüyor, ama bilgisi olmadığını iddia ediyorlardı. Bilim ve felsefeyi en çok etkileyen Gazâlî, hakkındaki bu farklı görüşlerin en önemli sebebinin, Gazâlî'nin yaşadığı siyasi dönemdeki duruşu olduğu söylenmektedir. Çünkü o, aldığı ilim ve fenne göre amel etmiştir. Gazâlî'nin görüş ve fikirleri, özellikle de imamlar, dinler ve milletler arasındaki münasebet meselesi, devrinin kültürü ve kendisinden önceki alimlerle tutarlıdır. Gazzâlî'nin siyasî düşüncelerini ifade ederken yaşadığı dönemin iç karışıklıklarını dikkate aldığını ve tavizsiz bağlı olduğu İslam dininin kurallarını koyduğunu görmekteyiz. Gazali, dönemin meselelerine kayıtsız kalmadı. O, devrinin problemlerini çözmek için akla ve geleneğe dayalı yorumlar ve somut çözümler sunmuş, kendisinden sonraki âlimlere yol göstermiştir. Gazali'nin zihninde din ve siyasetin ikiz kardeşler olduğunu görürüz. Aynı zamanda siyaset ve dinin birbirinin asli unsurları olduğu ve biri olmadan diğersinin tam olarak anlaşılamayacağı anlayışı vardır. Gazali'nin düşüncesi, siyasi uygulamada dini kararların yeniden ön plana çıktığını görüyor. Devlet idaresi için geçerli olan siyasi düzenlemeler, dini düzenlemelerle bir tutulmalıdır. Gazali'nin siyasi

ideolojisi dine dayanmaktadır. Çünkü siyasi düzenin devamı dinî çalışmalara dayanmaktadır. Bir milletin bekası, insanların ahlaklı, erdemli ve dürüst davranışlarına bağlıdır. Bu süreklilik ancak din aracılığıyla sağlanabilir. Gazâlî de siyaseti en üstün ilim ve sanat olarak kabul etmiş, toplumu birleştirici ve yönlendirici bir etkiye sahip olduğu için siyaset biliminin bilinmesi ve uygulanması gerektiğini savunmuştur. Gazali'nin siyaseti, dine gönderme yapmayan siyasi iktidarın kısa ömürlü olduğunu göstermektedir. Gazzâlî'ye göre devletin görevi sadece dinî hükümleri uygulamak değil, aynı zamanda insanları dünya ve ahiret saadetine hazırlamak için toplumdaki dinî bilgi düzeyini yükseltmeye çalışmaktır. Gazali siyaset düşüncesinin temel amacı, birey ve toplum arasındaki ilişkiyi sağlamak ve ahiret mutluluğunu sağlamaktır. Yani devletin amacı Allah'ın emirlerine uyarak halkın refahını sağlamaktır. Dolayısıyla siyaset, dini hükümlerin bilgisi ve bu hükümlerin sık sık değişen yaşam koşullarına göre düzenlenmesi ve uygulanmasıdır. Din, toplumsal düzenin devamında önemli bir faktördür. Neticede Gazâlî, devlet başkanlarına nasihatler, kitaplar ve hutbeler yazarak devlet başkanı olacak kişilerin hangi şartlara tabi olması gerektiğini, devlet başkanının ahlakının nasıl olması gerektiğini ve devletin nasıl olması gerektiğini anlatmıştır. Devlet başkanları, devlet başkanları, insanlar ve bilim adamları arasındaki ilişki olmalıdır. Gazali'nin bakış açısına göre, alimin eşi olarak mevcut İslami siyasi düzeni korumak istediği açıktır.

KAYNAKÇA

- Arslan, E. (2019). Gazali'nin Devlet Ve Yönetim Anlayışının Günümüz Yönetim Süreçlerine Yansımaları. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara. Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Merkezi.
- Bagdadi, A. (1928). Usulu'd- Din, İstanbul.
- Çubukçu, İ. A. (1961). Gazzali ve siyaset. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9(1-4), 121-130.
- Gazali, E. H. (1993). Bâtınlığın İç Yüzü, çev. Avni İlhan, Ankara, TDVY.
- Gazzali, E. H (1984). Fatihatu'l Ulum, (Çev.) Abdulkadir Akçiçek, Gonca Yay. İstanbul.
- Gazzali, E. H. (1971). el-İktisad fi'l-İtikad, (çev.) Kemal Işık. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, F. (1995). Gazâlî'de Devlet, Ankara: T.D.V.
- Köymeni, M. (1989). Selçuklu Devri Türk Tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ocak, A. (2002). Selçukluların Dini Siyaseti, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları.

- Okumuş, E. (2021). Gazâf'nin Siyaset ve Yönetim Yaklaşımı. Marife Dini AraŐtırmalar Dergisi, 21(2), 705-726.
- Orman, S. (1986). Gazali, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Özkan, İ. (2010). Gazali'de Siyaset Felsefesi. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rahman, H. (2020). Modern İslami Siyasal Düşüncede Devlet Kavramı: Yusuf El-Karadavi Ve RaŐid El-GannuŐi'nin İslam Devletine Yönelik YaklaŐımları. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rahman, H. (2021). From Farabi to Ibn Khaldun: The Perception of State in the Early Muslim Intellectual's Writings. Liberal Düşünce Dergisi, 26(103), 237-258.
- Şeker, K. (2008). Gazali de Siyaset Düşüncesi. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi.
- Şekerci, O. (2016). İmam Gazâli Nasihatü'l Mülûk, İstanbul: İstanbul, Büyüyenay Yayınları.
- Şenol, M. (2018). İslam Siyaset Felsefesinde Riyaset-İmamet Düşüncesi. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sherwan, H.K. (1955). Gazzali'ye göre Nazari ve tatbiki Siyaset, Ankara Üniversitesi.
- Usta, Y. (2020). Gazzâli'nin Siyaset Ve Toplum Düşüncesi. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.